

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Реснта Олександра Петровича про дисертацію Мурмили Наталії Іванівни «Людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – «Історія та археологія» у галузі знань 03 – «Гуманітарні науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Сучасний розвиток історичної науки дедалі більше набуває комерціалізованого характеру, поглиблюється перехід до популярних серед широких верств населення тем. Водночас, нівелюється значення глибинних економічних студій, які, насправді, формують стійке теоретичне підґрунтя для розуміння суміжних процесів. Зокрема, системні дослідження цього напрямку дозволяють розширити дослідницький кругозір як щодо окремих хронологічних періодів, так і безпосередньо багаторівневих соціальних та політичних структур. Зайве говорити, що економічні студії мають і практичне значення для сучасності, принаймні опосередковано сприяючи врахуванню попереднього досвіду чи розробці більш ефективних управлінських моделей у взаємозв'язку із регіональними особливостями.

У цьому контексті дисертаційне дослідження Н.І. Мурмили має очевидну актуальність, адже зосереджується на комплексному аналізі впливу людського фактора на розвиток харчової промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст. Із тематичної точки зору мова про дуальний характер: економічні та виробничі процеси, пов'язані з функціонуванням зазначеної галузі, а також індивідуалізований вимір врахування впливу тогочасного соціального капіталу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Представлена до захисту тема демонструє врахування поточних наукових планів кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Зокрема, вона є частиною теми «Актуальні проблеми історії України та методики її навчання» (номер державної реєстрації 0121U107866).

Наукова новизна одержаних результатів. Здобувачка обгрунтовано окреслила першість у комплексному дослідженні ролі людського фактора і його впливу на розвиток харчової галузі та ринкові відносини у Правобережній Україні упродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Це твердження підкріплене тезою про аналіз та класифікацію історіографічного й джерелознавчого матеріалу із відповідної проблематики. Крім того, варто говорити про поглиблення дослідження специфічного впливу соціально-економічних трансформацій пореформеного періоду на еволюцію харчової промисловості, визначення взаємозв'язку між рівнем освіти, кваліфікацією працівників, умовами праці й ефективністю виробництва продуктів.

Ступінь наукової обгрунтованості положень і висновків та їхня відповідність темі. Основні наукові положення дисертації Н.І. Мурмили мають належним чином обгрунтований і логічний характер. На прикладі конкретного фактологічного матеріалу доведено, що харчова промисловість Правобережжя упродовж досліджуваного періоду розвивалася завдяки ініціативі приватного капіталу – дворянства, купецтва, іноземних інвесторів, та меншою мірою – державної підтримки. Продемонстровано, що діяльність великих меценатських родин (Терещенків, Симиренків, Яхненків тощо) не обмежувалася підприємництвом. Їхні представники заклали міцні підвалини економічного модерну, сприяли інтеграції українських земель до світової торгівельної системи, становленню національної ідентичності через технічний прогрес. Стосовно безпосередньо впливу людського фактору, то у дисертаційній роботі йдеться про систему підготовки (її розгалужений, практичний і нестандартизований характер, із високим ступенем залежності від

приватної ініціативи власників заводів), кадровий склад (підкреслено неоднорідність, яка залежала від сезонності, недостатнього рівня початкової освіти та відсутності єдиної системи підготовки), поступову еволюцію від некваліфікованої до спеціалізованої праці. Аргументовано узагальнено, що ключовим фактором зростання харчової промисловості був розвиток залізничного транспорту, що взаємно визначило специфіку промислового піднесення. Повернення уваги здобувачки до людського фактору також мало місце коли йшлося про його сутність не лише як елементу виробничого ланцюга, а й активного агента змін у контексті економічної, соціальної і культурної динаміки розвитку регіону в досліджуваний період. Тож належним чином аргументованою видається підсумкова теза про те, що рівень професійної підготовки, трудової мотивації та соціальної адаптації працівників зумовлював ефективність функціонування підприємств у період індустріальної модернізації.

Рівень виконання поставленого наукового завдання. Основними маркерами за допомогою яких можна відстежити наскільки релевантним може бути твердження про виконання поставленої мети є тематичні блоки, які сформували змістове наповнення дисертації. Зокрема, це класична частина з'ясування стану наукового дослідження проблеми, ступеню опрацювання джерельної бази і визначення методологічних засад (розділ 1). Безпосередній взаємозв'язок із темою мають розділи 2–4, де присутній аналіз: особливостей розвитку харчової промисловості на Правобережній Україні у пореформенний період; імперської економічної політики та системи забезпечення промисловою сировиною; джерел і шляхів формування кадрів для харчової промисловості, векторів матеріально-технічних удосконалень; основних напрямків, обсягів й шляхів збуту відповідної продукції; специфіки розвитку транспорту та його значення для зазначеної галузі; рівня впливу найзаможніших родин підприємців-меценатів. Вивчення представленого до захисту дослідження Н.І. Мурмили дозволяє констатувати належний рівень виконання

поставленого наукового завдання, досягнення мети у широкому значенні й розкриття окремих її (вище окреслених) складових.

Апробація основних результатів дисертаційного дослідження. Представлений список опублікованих праць та виступів на наукових форумах засвідчують достатній ступінь апробації. Мова йде, насамперед, про участь у кількох всеукраїнських та міжнародних конференціях, підготовку відповідних публікацій: 3 – у наукових фахових виданнях України, 6 – у збірниках тез і доповідей.

Аналіз дисертаційного дослідження засвідчує, що її основний зміст, положення, фактичний матеріал та висновки можуть бути використані у процесі більш загального наукового вивчення домінуючих у ХІХ – на початку ХХ ст. економічних моделей та ролі людського капіталу в соціальному розвитку суспільства; для підготовки окремих структурних частин наукових праць, навчальних посібників, підручників, хрестоматій з історії України; для проведення лекційних, семінарських і практичних занять у закладах вищої освіти, для просвітницької роботи в організаціях економічного профілю та ін.

Встановлено відповідність публікацій існуючим вимогам та відображення ними змісту розділів і підрозділів дисертаційного дослідження.

Рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Застосований методологічний інструментарій, представлена характеристика загальнонаукових й спеціальних методів дослідження, принципів наукового пізнання демонструють наявність у здобувачки належних вмінь та навичок для здійснення наукової діяльності. Це також підтверджується аргументованістю й достовірністю проміжних і кінцевих результатів, належним чином їх теоретичне узагальнення. Розуміння важливості застосування прийомів статистичної обробки даних відобразилося у розробці табличного формату презентації матеріалу. Базуючись на конкретному фактологічному матеріалі, вірогідність кінцевих висновків забезпечена комплексним застосуванням визначеного методологічного інструментарію. На основі цього

доцільно стверджувати про досягнення поставлених мети і завдань дисертаційної роботи.

Зауваження і дискусійні положення. Відзначаючи належний науковий рівень виконання даного дисертаційного дослідження, видається доцільним висловити певні зауваження:

1) додаткової аргументації потребує повсякчасне артикулювання прикладів, що стосуються «Симиренків, Терещенків, Яхненків» за відсутності в дисертації окремого підрозділу і, навпаки, за наявності такого завдання серед відповідного переліку, а також досить ґрунтовного вивчення діяльності представників цих династій в сучасній історіографії, що їй доводить сама здобувачка занадто надмірним використанням науково-популярних праць та публіцистичних інтернет-статей;

2) варто відійти від кліше марксистської історіографії щодо «експлуатації та утисків», «безжалісної експлуатації», «жорсткої експлуатації» робітників і натомість, за допомогою принципу історизму, неемоційно подавати об'єктивні факти характерні для економіки доби модернізму; тим паче, що подібні ідеологізовані твердження суперечать позитивним оцінкам здобувачки діяльності заможних підприємницьких родин;

3) значна кількість підрозділів має об'єм менше 10 сторінок (р. 1.2, р. 2.2, р. 3.1–3.3), що ускладнює повноцінне розкриття відповідних тематичних блоків та настановує на необхідність змістового переформатування на користь їх об'єднання;

4) насамкінець, випливає сумнів щодо доречності подачі уніфікованого алфавітного «списку використаних джерел», принаймні без виокремлення, як мінімум, власне джерел та історіографії; навіть при цьому впадає в око дещо обмежене використання архівних матеріалів та періодики досліджуваного періоду.

Водночас, варто зауважити, що висловлені зауваження мають радше рекомендаційний характер, пропонують подальші вектори для дискусії і дослідницького пошуку та не впливають на позитивне враження від дисертаційного дослідження Н.І. Мурмили.

Загальний висновок. Представлена до захисту дисертація є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати щодо ролі та трансформації людського фактора в харчовій промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX століття. Її зміст демонструє самостійність та оригінальність розв'язання поставленої мети й завдань, високий науковий рівень і якість.

Дисертаційне дослідження Мурмили Наталії Іванівни «Людський фактор у харчовій промисловості Правобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст.» відповідає чинним нормативно-законодавчим вимогам, зокрема наказам Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), від 23 вересня 2019 року № 1220 «Про опублікування результатів дисертації на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (зі змінами), а також постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – «Історія та археологія» (галузь знань 03 – «Гуманітарні науки»).

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заступник директора з наукової роботи та
завідувач відділу історії України XIX – початку XX ст.
Інституту історії України НАН України

Олександр ПЕШЧАК

